

sáhlých organizací a na tom byl vybudován jejich status, postupně zaniklo.

Kdyby se potíže sociálního státu vyčerpaly proměnami trhu práce, mohl by je možná překonat. K nim však přistupují také další procesy, především demografické. Jednak populace všech evropských zemí stárne – zvyšuje se věk dožití i podíl starých lidí na populaci, což zatěžuje jednak penzijní systém, který vyvíjí rostoucí tlak na průběžné příspěvky pracujících, a také zdravotnictví, které vykazuje rostoucí objem léčby, která se navíc stává stále dražší. Spojenou nádobou je úbytek dětí, které jsou z hlediska rodin středních vrstev stále nákladnější. Rodiny s dětmi jsou zatíženy hned dvakrát. Je snížena jejich životní úroveň kvůli samotné péči, a jejich děti pak budou platit penze i těm bezdětným, kteří si mohli narozdíl od nich naspořit i v kapitálovém systému. Tím vzniká začarovaný kruh, který dále posiluje tento neblahý trend, a činí vyhlídky sociálního státu ještě chmurnějšími.

Instituce sociálního státu si však sama připravila část současných problémů samotným svým fungováním, dalo by se říci svým úspěchem. Adresátem její péče byl vždy jedinec, a takto působila jako rozhodující faktor individualizace, uvolnění tradičních rodinných a pospolitých vazeb. Z hlediska státu šlo o vítané narušení alternativních objektů loajality a z hlediska ekonomiky tak vznikla potřebná flexibilita při zachování stabilního sociálního prostředí a koupěschopné poptávky. Poněvadž však právě rodina je také jedním ze základních prostředků péče, vytváří její slabost dlouhodobě rostoucí nároky na péči ze strany státu.

V prostředí takto posíleného individualismu je nadto obtížné obhajovat hodnotu solidarity, která je důležitým kulturním zdrojem sociálního státu, ale její motivační síla se vytrácí, když je redukována jenom na množství poplatků a dávek, které jsou administrovány opět pouze individuálně. Střední vrstvy, které mají výrazně individualistické postoje, pochopitelně ztrácejí loajalitu vůči sociálnímu státu, jehož břemeno musejí v čím dál vyšší míře nést. Věro-

hodnost ztrácí také idea sociálních práv, která jsou garancí jistého nezczizitelného statusu, který náleží každému občanu. Místo toho se jako kulturní pozadí etablovala představa boje o přežití.

Že se nad sociálním státem v jeho současných podobách skutečně smráká, je z Kellerovy knihy více než zřejmé. Nejde však v žádném případě o důvod k oslavám. Stejně jako všechny velké společenské a ekonomické transformace minulosti přináší i přechod k propojenějšímu, globalizovanému světu otřesy, které množství lidí „vytřesou“ ze stávajících struktur sociálního uznání. Rozšíření nejistoty a rizik má samozřejmě i neblahé politické odezvy v rozmachu extremismu, který je reakcí na hrozbu sociální deprivace. Že by se sjednocená Evropa mohla stát protiváhou těchto tendencí, jakýmsi ostrovem solidarity, je sice možné, ovšem značně nepravděpodobné. Jakákoli harmonizace sociální nebo daňové politiky je rozsáhlým úkolem, na který současná míra společné vůle zdaleka nestačí. Bez něj ovšem zůstane solidarita pouze na papíře.

Lze Kellerovu práci číst jenom jako popis destruktivních tendencí, které rozkládají sociální stát, nebo také jako kritiku? Takto ostré dělení je v tomto případě problematické. Základem je nepochybně duchaplná analýza, která dovede poukázat na rozpory a nezamýšlené důsledky společenského jednání. Z ní ovšem téměř bezprostředně vychází množství kritických a ironických postřehů, které jsou zaměřeny na určité formy ideologické slabozrakosti. Nejde o soustavnou koncepční kritiku, nýbrž o poukazování na spletitosti sociální reality, které si mnozí kritikové i obhájci sociálního státu patrně příliš neuvědomují. V tomto smyslu lze číst knihu především jako polemiku s neoliberalními představami o svobodě jedince, která je sociálním státem dušena a zachránit ji lze pouze radikální deregulací a privatizací služeb a veřejné sféry vůbec. Keller ukazuje, že rozšíření možností pro soukromou iniciativu a svobodnou individuální volbu životní dráhy bylo umožněno právě rozmachem sociálního státu, který garantoval právě jedincům vyvázaným ze svých

ZPRÁVA ZE SEMINÁŘE „SOUVISLOSTI SOUKROMÉHO A PRACOVNÍHO ŽIVOTA V ČR“ / Marta Vohlídalová

V souvislosti s transformací v demokracii západního typu prošla Česká republika za posledních 17 let mnoha zásadními politickými, ekonomickými, sociálními a kulturními proměnami, které s sebou přinesly změny forem společenského života. K oblastem, kam se tyto změny výrazně promítly, patří mimo jiné i sféra práce a organizace pracovního života na straně jedné a soukromý, rodinný a partnerský život na straně druhé.

Jaká rizika s sebou přináší změny na pracovním trhu pro soukromý život lidí? Mění se podoba rodiny v České republice? Jakými způsoby se prolíná pracovní život a oblast soukromí a intimity a jak se s tímto fenoménem individua vyrovnávají? To jsou některé z otázek, na něž se snažili hledat odpovědi účastnice a účastníci odborného semináře Souvislosti soukromého a pracovního života v ČR, který uspořádalo oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu Akademie věd ČR dne 27. února v pražské vile Lanna.

Na semináři byly prezentovány dílčí výsledky výzkumného projektu Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti, který je financován Národním programem výzkumu Moderní společnost a její proměny (MPSV ČR). V rámci tohoto projektu bylo v první fázi provedeno rozsáhlé kvantitativní šetření zahrnující přes 5 500 respondentů a v současné době se realizují hloubkové sondy zaměřené na problém intervence mezi pracovním a soukromým životem u specifických skupin v české společnosti.

Program semináře byl složen z příspěvků členek řešitelského týmu založených většinou na kvantitativní analýze dat získaných v rámci tohoto projektu. Na tyto příspěvky svou prezentací mediální analýzy týkající se zobrazování soukromého a profesního živo-

tradičních vazeb rozsáhlou jistotou zabezpečení. Tím se však stal také jedním z faktorů rozvoje individualismu a s tím spojeného oslabování solidarity. Tato mnohoznačnost však nemůže zastřít, že tváří v tvář neoliberální alternativě je Keller obhájcem sociálního státu. Cesta jeho likvidace není žádným rozvojem svobody, nenahrazuje sekundární vazby solidarity žádnou dostatečnou kompenzací; je spíše pochodem k anomii, kterou nejplněji zažívají země třetího světa s atrofovanou veřejnou sférou, rozsáhlým organizovaným zločinem a zkorumpovanou autoritářskou politikou. Všechny tyto patologie jsou ohrožením pro samotnou demokratickou povahu společnosti a ukazují těsné sepětí mezi sociálními právy a výkonem ostatních občanských svobod.

Knihu lze rozhodně doporučit jako zdroj vhledu do současných problémů zejména evropských států, se všemi jejich protiklady a vždy spornými rozhodnutími. Stejně tak bude přínosem čtenáři, který hledá vtipnou kritiku řady mýtů a zjednodušených představ ovládajících veřejný prostor. Poněkud neuspokojen však asi odejde člověk hledající návrhy alternativ současného vývoje. Kellerova analýza,

vycházející ze skutečnosti odpoutání ekonomiky od rámce státu, vybízí k úvahám o možnostech nadstátního uspořádání, o přenesení politiky do té roviny, ve které bude schopna adekvátních odpovědí na otázky, se kterými se potýká. Závěrečná kapitola skutečně analýzu několika takových koncepcí nabízí, ovšem s výhradou, že „[n]avrhaná řešení jsou buď příliš dílčí, ... anebo jsou naopak natolik radikální, že jsou při dnešní konstelaci ekonomických a politických sil prakticky neprůchodná“ (s. 133). Jakkoliv může celkový pohled opravňovat k takovému tvrzení, přesto by bylo propracovanější normativní zaměření obohacením i pro samotnou analýzu, která by potom citlivěji zachycovala i některé pozitivní prvky v současném vývoji. Kellerovo zaměření na vnitřní hodnotu mimoekonomických aspektů života je přitom silným zdrojem jeho kritiky, který však setrvává více v rovině intuice a není rozvinut do ucelenější podoby. Přes tuto námitku však nepochybuji o tom, že hodnotíme-li *Soumrak sociálního státu* v souvislostech českých sociálních věd, jedná se o pozitivní příspěvek k debatě o sociálním státu.

FEMINISTICKÉ OZVĚNY JEDNOHO SVĚTA / Zuzana Uhde

Jedním z témat letošního ročníku festivalu dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět 2007 byla ženská práva, jejich porušování v různých politických a kulturních kontextech a konkrétně tématem jedné projekce spojené s moderovanou diskusí byl obchod se ženami. V souladu se sloganem festivalu „Hledáme pro vás skutečné hvězdy“ rovněž filmy jako *Zlomená křídla* a *Padlý anděl* zprostředkovaly divákům a divačkám příběhy žen, které se rozhodly veřejně ozvat a aktivně bojovat proti bezpráví páchaném na nich a jiných ženách. Dokumentární filmy s feministickou tematikou doplňovala rovněž doprovodná výstava *Ženy v ohrožení* a v jejím rámci zejména cyklus francouzského fo-

tografa Raphaëla Dallaporta, který zkombinoval fotografie nenápadných obytných domů se silou psaného slova, jež prostřednictvím upozornil na novou formu otroctví odehrávající se za zavřenými dveřmi v srdci „civilizované“ Evropy. Příběhy žen-imigrantek, které se jako domácí pomocnice a pečovatelky ve Francii staly obětmi promyšleného mučení a psychického týrání, nemohou nikoho nechat na pochybách, že porušování ženských práv je stejně reálné a naléhavé v Evropě jako kdekoli jinde na světě. Nová je zde pouze forma uzavírání tohoto zotročení za dveřmi soukromé domácnosti, jejíž zdi zůstávají v povědomí veřejnosti stále nedotknutelné.

ta v lifestyleových časopisech v ČR navázala Paula Tabery. Na závěr semináře proběhla velice zajímavá a podnětná diskuse moderovaná prof. Ladislavem Rabušicem, které se jako hlavní diskutantky zúčastnily odbornice z různých oblastí. Za neziskové organizace přijala pozvání Linda Sokačová (Gender studies, o. p. s.), Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR zastupovala Kateřina Příhodová, za Výzkumný ústav práce a sociálních věcí se diskuse zúčastnila Olga Nešporová a Českomoravskou komoru odborových svazů reprezentovala Dana Machátová.

Jako první vystoupila se svým příspěvkem Radka Dudová, hlavní řešitelka a koordinátorka celého projektu, která ve své prezentaci „Nové tváře rodiny a nové podmínky pracovního trhu – teoretické souvislosti“ představila výzkumný projekt včetně jeho hlavních teoretických východisek. Jsou jimi zejména teorie individualizace v soukromém životě a pracovní sféře podle Ulricha Becka, Elizabeth Beck-Gernsheim, Françoise de Singlyho a jiných. Ve svém dalším vystoupení „Rodina a rodiny – formy soukromého života v České republice“ se Radka Dudová věnovala problematice uspořádání soukromého života v současné české společnosti. Dospěla k závěru, že přestože mnoho západních teorií individualizace hovoří o transformaci rodiny, rozvolňování rodinných vazeb a oslabování jejich funkcí a významu pro jednotlivce, v České republice je úplná manželská nukleární rodina stále nejrozšířenější formou uspořádání soukromého života a zejména mladé ženy ji považují za ideální rodinnou formu.

Na vystoupení Radky Dudové navázala svou prezentací s názvem „Pracovní život v současné české společnosti“ další členka řešitelského týmu Marta Vohlídalová. Její příspěvek, v němž se mimo jiné věnovala problematice malého využívání částečných úvazků, intenzitě práce a pracovní flexibilitě, mapoval současnou situaci na českém trhu práce v kontextu EU včetně polistopadového vývoje. Jako skupiny s největší pracovní zátěží, u nichž analýza potvrdila značně zhoršenou možnost sladit soukromý a pracovní život,

Nezákonné obchodování s lidmi je od 90. let 20. století jedním z hlavních celosvětových problémů, přičemž každoročně počet obchodovaných osob vzrůstá. S ohledem na charakter této trestné činnosti je složité přesně stanovit počet obětí obchodování s lidmi, nicméně podle odhadů Mezinárodní organizace práce se počet lidí, kteří se stali obětí nucené práce pohybuje kolem 12,4 milionu, z toho 2,4 milionů se stalo obětí obchodu s lidmi, z čehož většinu tvoří ženy a děti. Obchodování s lidmi je navíc třetí nejvýnosnější obchod na světě, po obchodování s drogami a se zbraněmi. Pod hlavičku obchodování s lidmi se řadí jak sexuální vykořisťování a obchod s lidmi v sexuálním průmyslu, pracovní vykořisťování a nucená práce, tak obchodování s lidskými orgány. Obchodování s lidmi je navíc doprovázeno mučením, vydíráním a porušováním téměř všech lidských práv, včetně práva na život, svobodu, lidskou důstojnost nebo volnost pohybu. Česká republika není v rozsahu výskytu této moderní formy otroctví v Evropě výjimkou, přesto ale v přijetí zásadních mezinárodních úmluv o potírání obchodu s lidmi postupuje velmi pomalu. Podle Mezinárodní organizace práce tvoří ženy 98 % lidí obchodovaných za účelem sexuálního vykořisťování a 56 % obchodovaných lidí v jiných sektorech než je sexuální průmysl. Ve výzkumech nucené práce a pro efektivní potírání této trestné činnosti je proto nutné vzít v úvahu genderová specifika nucené práce. Obecně je ale složitější odhalit případy nucené práce a sexuálního vykořisťování, pokud se odehrávají v soukromí domácností, kde jsou zaměstnávány převážně ženy jako pomocná síla či pečovatelky o děti.

Pod heslem „soukromé je veřejné“ se podařilo feminismu upoutat pozornost široké veřejnosti například na fenomén domácího násilí, nicméně zotročení domácích pomocnic nebo obchod s lidmi evropská veřejnost dosud přechází relativně lhostejně. Názorně to ukázal dokument *Padlý anděl* režisérky Masji Novikovy, která na příběhu Taťány z Ruska odkrývá kontext obchodu s lidmi v Holandsku, kde se jeho obětí stává ročně podle odhadů tvůrců filmu na 5000 žen.

Režisérka poukazuje na dvojí zneužití těchto žen – nejprve sítí pašeráků a pasáků a poté státem, který tyto ženy potřebuje pro usvědčení pachatelů obchodu s lidmi, nabízí jim za to ale pouze dočasný cizinecký status a vyhoštění ze země po skončení procesu. Řada evropských zemí tak aplikuje politiku zametání před vlastním prahem bez ohledu na globální rovinu problému obchodu s lidmi a na ohrožení těchto žen v jejich zemi. Nízké tresty, ke kterým jsou pak pachatelé odsouzeni, odkrývají smutnou realitu stavu justice v některých západních zemích, ke kterým patří rovněž Česká republika.

Tematice obchodu s lidmi se věnoval rovněž dokument *Zlomená křídla*, který úspěšně balancuje mezi rovinami rozkrývání souvislostí obchodu s ženami v jihovýchodní Asii a soukromým příběhem Kambodžanky Veasny, které se podařilo uprchnout ze sexuálního otroctví. Autoři snímku – režisér Pedro Barbadillo a antropolog Pierre Larouse – popisují praktiky místních obchodníků s lidmi a odhalují kontext obchodu s lidmi v souvislosti s chudobou, nedostatečným vzděláním, korupcí a tradičními společenskými normami. Obecný scénář začíná prvním prodáním mladé dívky většinou známým člověkem či příbuzným, vypěstováním drogové závislosti, která jednak činí dívky povolnější, a jednak jim nasazuje neviditelná pouta moderního otroctví. Neúčinná legislativa, která činí téměř nemožným usvědčit místní mafie, rozbujelá korupce a rezignace veřejnosti, do značné míry vyvolaná ekonomickou nouzí a nízkou mírou vzdělání, tak nechává mladé ženy na pospas sexuálnímu otrokářům. Hrůzné podmínky, kterým jsou tyto ženy vystaveny, jenom dokresluje odhady, podle kterých 40 % těchto žen nepřežije prvních pět let otroctví.

Již podruhé se festival Jeden svět dotkl čile bujícího fenoménu obchodování s lidmi, který – ač se neomezuje pouze na ženy obchodované v sexuálním průmyslu – se dotýká ve většině případů právě jich. Sexuální vykořisťování je ale veřejností stále vnímáno jako jedna z forem prostituce asociovaná sice s veřejným pobouřením, ale také mylně

se v českém prostředí ukázali být na jedné straně lidé z horních pater zaměstnanecké hierarchie – manažeři a manažerky a muži-podnikatelé, na straně druhé však k této skupině náleží i méně privilegované zaměstnanecké skupiny provozních pracovníků a pracovníků ve službách a obchodu. Ve svém dalším příspěvku „Práce, rodina a partnerské vztahy“ Marta Vohlídalová uvedla, že právě těmito skupinám lidí zasahuje pracovní život nejčastěji do života soukromého a stává se tak častou příčinou pocitů napětí i partnerských a rodinných konfliktů.

Prezentací „Práce a pracoviště jako sféry důvěry a soukromí“ Hany Maříkové se diskuse přesunula od sféry rodiny blíže ke sféře práce. Hlavním tématem tohoto vystoupení bylo vytváření a fungování sociálně blízkých vztahů, ať už kamarádských, přátelských nebo mileneckých v oblasti placené práce. Ukázalo se, že ve vysoce formalizovaném prostředí placené práce se vytváří mnoho přátelských vztahů. Hana Maříková však uvedla, že ačkoliv je práce pro mnohé lidi velice důležitou životní hodnotou a v mnoha případech plní i významnou „identitotvornou“ funkci, u velké většiny lidí profesní život nenahrazuje rodinný a soukromý život, jak tvrdí někteří současní autoři.

Vystoupení s názvem „Reprodukční plány, porodnost a bezdětnost v ČR“ další členky řešitelského týmu Hany Haškové do jisté míry předznamenalo i hlavní téma následující diskuse – nízká porodnost a rodinná politika. Příspěvek Hany Haškové se zabýval především vlivem různých faktorů na rozhodnutí o (ne)založení rodiny. V souvislosti s hodnocením příčin rapidního poklesu porodnosti po roce 1989 v rámci české odborné veřejnosti probíhá již poměrně dlouhou dobu diskuse mezi stoupenci dvou odlišných přístupů – jedni akcentují důvody strukturální a ekonomické (tj. pokles životní úrovně rodin s malými dětmi, malá dostupnost bydlení, diskriminační praktiky zaměstnavatelů), druhí naopak zdůrazňují proměnu hodnot a také rostoucí pluralitu možností seberealizace (stu-

se svobodnou volbou konkrétní osoby, čímž je opomíjena skutečnost radikálního porušování lidských práv a pozadí organizovaného zločinu obchodování s lidmi. Příběh Tatány, kterou ihned po příjezdu do Holandska prodal pasákům muž, kterého dosud považovala za svého intimního partnera, by musel přesvědčit i stále pochybující. V pozadí obchodu s lidmi na celém světě ale stojí jeden společný jmenovatel, kterým je chudoba, rostoucí globální nerovnosti mezi jed-

notlivými státy či regiony a kolaps transformujících se nebo rozvojových ekonomik. Chudoba a minimální vyhlídky na výdělek, který by umožnil ženám uživit své rodiny, je tak hlavní motivací žen, které se přes vysoké riziko rozhodnou odejít pracovat do zahraničí. Řešení separovaných případů proto neumožňuje radikální vypořádání se s obchodem s lidmi, k čemuž je zapotřebí zejména boj proti globální chudobě, odpovědnost cílových zemí, osvěta a vzdělání.

KVÓTY JAKO PODMÍNKA FUNGUJÍCÍ SOUTĚŽE – EVROPSKÉ KOMISAŘKY U KULATÉHO STOLU / Alena Křížková

U příležitosti mezinárodního dne žen byl dne 6. března 2007 v Bruselu uspořádán seminář *Women in decision-making positions – sharing experiences and good practice* a v rámci něho kulatý stůl *Women in politics – progress and challenges* s pěti současnými komisařkami Evropské komise: Viviane Reding (evropská komisařka pro informační společnost a média), Danuta Hübner (evropská komisařka pro regionální politiku), Neelie Kroes (evropská komisařka pro soutěž), Benita Ferrero-Waldner (evropská komisařka pro vnější vztahy a evropskou politiku se sousedními státy), Meglena Kuneva (evropská komisařka pro ochranu spotřebitelů). Kulatý stůl moderovala Shirin Wheeler, novinářka BBC.

Debata, kterou zahájil evropský komisař pro zaměstnanost, sociální otázky a rovné příležitosti Vladimír Špidla krátkým pozdravem, se celkově soustředila zejména na otázku kvót pro zastoupení žen v politice. Na začátku vyjádřila Danuta Hübner určující myšlenku, že možnost kvót je třeba vždy zvážit a popřípadě zavést v souladu s konkrétní politickou kulturou a dodala, že v Polsku, odkud pochází, by to zřejmě bylo velmi složité. Názor komisařek na využití kvót pro ženy v politice byl poměrně jasně dán jejich zemí původu. Se zavedením kvót, o kterém v Polsku Hübner váhala, dále jasně nesouhlasila Meglena Kuneva z Bulharska a Benita Ferrero-Waldner z Rakouska. Kuneva zastávala do-

konce v současnosti již zcela nepřijatelnou neutrální pozici odmítání rozlišení na muže a ženy a zdůrazňování osobních kvalit, jako je např. vzdělání. Benita Ferrero-Waldner zastávala jinou pozici odmítající kvóty, a to upozorňování na skutečnost, že v jiných, např. rozvojových zemích, jsou na tom s postavením žen ještě mnohem hůře. Moderátorka BBC však vtipně poznamenala, že Rakousko s výrazně tradiční genderovou dělbou práce na tom přece není mezi evropskými zeměmi zrovna dobře.

Komisařky Viviane Reding z Lucemburska a Neelie Kroes z Holandska považovaly otázku kvót za zcela jasnou a zavedení kvót za přínosné. Ukázalo se, že je to zejména jejich dlouhodobá zkušenost v politice, která je přivedla k jednoznačně pozitivnímu přístupu ke kvótám. Neelie Kroes prezentovala názor, že zavedení kvót je přínosné pouze dočasně pro nastartování určitého nového procesu, Viviane Reding pak jasně zdůraznila, že kvóty nejsou alternativou fair soutěže, jak často jejich odpůrci tvrdí, ale naopak kvóty mají zajistit, aby skutečná soutěž fungovala a aby nepůsobily nejružnější diskriminační praktiky namířené proti vstupu žen do politiky.

Celkově byla ale atmosféra vůči otázce kvót pro ženy v politice velmi pozitivní, což by měl být důležitý vzkaz pro národní politiky jako stanovení směru evropské debaty o těchto tématech.

dium, cestování, kariéra apod.). Zjištění Hany Haškové však spíše než na určující vliv strukturálních nebo hodnotových determinant poukazují na koexistenci obou typů těchto faktorů v procesu plánování rodičovství.

Během závěrečné diskuse byla položena otázka týkající se cílů rodinné politiky a jejích možností, jak stav dlouhodobého poklesu porodnosti pozitivním způsobem ovlivnit. Má být rodinná politika propopulační? Jak má být orientována? K čemu má přispívat? A je současná rodinná politika vůbec k něčemu? Kateřina Příhodová, zastupující ředitelka odboru rodinné politiky na MPSV, popsala trend současné rodinné politiky následujícím způsobem: podle ní není cílem nastavení jednoznačně propopulační politiky. Stát by se měl snažit podporovat všechny lidi, kteří se rozhodnou mít děti, usnadnit jim jejich situaci, umožnit lepší skloubení práce a rodičovství a eliminovat negativní dopady, které tato sociální událost může mít na životy rodičů. Celá situace je tak poměrně komplikovaná, přičemž problém nízké porodnosti nelze zdaleka vyřešit pouze zásahy státní politiky. Jak uvedla Hana Hašková, už proto, že reprodukční plány neovlivňují pouze ekonomické faktory, ale podílejí se na nich samozřejmě i přání a hodnoty partnerů, které do jisté míry odrážejí i celkové ladění společnosti. Důležité je především odstranění diskriminace rodičů s dětmi a zvláště matek s malými dětmi, rozšíření a zkvalitnění zařízení péče o malé děti (zvláště o děti v „předškolovém“ věku) a zejména větší rovnost žen a mužů ve sféře soukromé i veřejné. Teprve tehdy, když přestane být rodičovství, a zvláště mateřství chápáno společností jako handicap pro uplatnění na pracovním trhu, můžeme možná očekávat i úspěšné vyřešení problému zvaného „extrémně nízká plodnost“.

Ještě dodejme, že pro zájemce jsou k dispozici webové stránky výzkumného projektu Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti (<http://soc.cas.cz/promeny>), kde lze najít plné znění všech příspěvků přednesených při příležitosti tohoto semináře spolu s dalšími informacemi vztahujícími se k tomuto výzkumnému projektu.